

ناسخ التواریخ
تاریخ قاجاریه

جلد سوم

سلطنت ناصر الدین شاه

تألیف

محمد تقی لسان الملک سپهر

به اهتمام

جمشید کیان فر

آرشیو اسناد سلطنتی

سرشناسه : سپهر ، محمدتقی ، ۱۲۱۶ - ۱۲۹۷ ق .
 عنوان و نام پدیدآورنده : ناسخ التواریخ : تاریخ قاجاریه / تألیف محمدتقی لسان‌الملک سپهر ؛ به
 اهتمام جمشید کیان‌فر .
 مشخصات نشر : تهران : اساطیر ، ۱۳۹۰ .
 مشخصات ظاهری : ۴ ج : (انتشارات اساطیر ۲۵۰ ، ۲۵۱ ، ۵۴۰ ، ۵۴۱)
 شابک جلد سوم : 3 - 86 - 5960 - 964 - 978
 شابک دوره : 9 - 188 - 331 - 964 - 978
 فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیفا
 سندرجات : ج ۱. از آغاز قاجاریه تا محمدشاه قاجار -- ج ۲. سلطنت محمدشاه قاجار --
 ج ۳. سلطنت ناصرالدین‌شاه -- ج ۴. اعلام .
 موضوع : ایران -- تاریخ -- قاجاریان -- ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ ق .
 شناسه افزوده : کیان‌فر ، جمشید ، ۱۳۳۰ - ، مصحح .
 رده‌بندی کنگره : ۲۴ ن ۲۴ ص / ۱۳۱۱ DSR
 رده‌بندی دیویی : ۹۵۵ / ۰۷۴
 شماره کتابشناسی ملی : ۱۳۶۰۳ - ۷۷ م

قیمت : ۹۴۵۰۰ تومان

نشریات اساطیر

ناسخ التواریخ : تاریخ قاجاریه جلد ۳
 تألیف : محمدتقی لسان‌الملک سپهر
 به اهتمام : جمشید کیان‌فر
 چاپ اول (دوره چهار جلدی) : ۱۳۹۰
 لیتوگرافی و چاپ : دیبا
 شمارگان : ۱۱۰۰ نسخه
 شابک : ۳ - ۸۶ - ۵۹۶۰ - ۹۶۴ - ۹۷۸
 حق چاپ برای ناشر محفوظ است .

نشانی : میدان فردوسی ، اول ایرانشهر جنوبی ، ساختمان ۱۰ (پلاک ۸ جدید)
 تلفن : ۸۸۸۲۱۴۷۳ - ۸۸۳۰۰۱۴۸ - ۸۸۳۰۱۹۸۵ نمابر

فهرست مندرجات

جلد سوم

۹۲۵	 دیباچه
۹۳۱	 اوضاع ایران از مرگ محمدشاه تاجلوس ناصرالدین شاه
	 اختلاف کلمه امرای ایران در دارالخلافه طهران و تدبیر فرمودن مهدعلیا
۹۳۱	 و سترکبری در آن داعیه دهیا
۹۳۲	 مواضعه امرای در عزل حاجی میرزا آقاسی
۹۳۵	 مخالفت جماعت ماکوئی با حاجی میرزا آقاسی
۹۳۶	 مواضعه امرای در عزل و نصب حاجی میرزا آقاسی
۹۳۸	 فرار نمودن حاجی میرزا آقاسی به بقعه شاهزاده عبدالعظیم
۹۳۹	 صدور احکام مهدعلیا برای نظم بلدان و امصار
۹۴۱	 مواضعه جمعی از امرای در میان شهر به مخالفت جماعتی که در اراک بوده اند
۹۴۲	 آمدن میرزا آقاخان وزیر لشکر از کاشان به دارالخلافه طهران
	 در ذکر طغیان و عصیان سیف الملوک میرزا و گرفتاری و حبس او به فرمان
۹۴۳	 مهدعلیا به دست سلیمان خان افشار
۹۴۶	 شورش مردم بروجرد بر جمشیدخان ماکوئی
۹۴۷	 آشفتهگی کردستان
	 در ذکر آشفتهگی مملکت فارس و شورش مردم شیراز بر حسین خان نظام الدوله
۹۴۸	 و خاتمه امور ایشان
۹۵۰	 حصار دادن مردم شیراز، حسین خان نظام الدوله را
	 در ذکر آشفتهگی مملکت کرمان و مقاتله فضلعلی خان بیگریگی با عبدالله خان

- صاوم الدوله ۹۵۲
- گرفتاری محمدناصرخان ایشیک آقاسی باشی ۹۵۵
- قتل میرزا اسماعیل شیرازی وزیر کرمان ۹۵۷
- در ذکر آشفته‌گی شهر یزد و طغیان اشراار آن بلده و غلبه محمدعبدالله
بر آن جماعت ۹۵۸
- در ذکر جلوس شاهنشاه ایران سلطان ناصرالدین شاه در تبریز و سفر کردن به طهران
و وقایع بعد از ورود به دارالخلافه ۹۶۱
- تدبیر کردن میرزا تقی خان امیر نظام با میرزا آقاخان وزیر لشکر در جمع و خرج ایران ۹۷۰
- در ذکر شورش مردم خراسان بر شاهزاده حمزه میرزا و قتل حاجی میرزا عبدالله
متولی باشی و جمعی از سربازان ۹۷۱
- مقاتله ترکمانان سرخس با لشکر خراسان ۹۷۲
- در آمدن سالار به مشهد مقدس و محصور شدن حمزه میرزا ۹۷۶
- رسیدن یار محمدخان از هرات به خراسان ۹۷۷
- فرار کردن سام خان ایلخانی از طهران و تقدیم خدمات او به دولت ایران ۹۸۰
- رفتن کاظم خان خلیج به نزد سالار ۹۸۲
- سفر کردن حاجی نور محمدخان سردار و سلیمان خان افشار به خراسان برای
استنالت سالار و جعفرقلی خان ۹۸۴
- در ذکر مأمور شدن شاهزاده سلطان مراد میرزای حسام السلطنه به خراسان و
وقایع آن اراضی ۹۸۶
- فتح قلعه شاهان دژ به دست حسام السلطنه ۹۹۰
- مقاتله حسام السلطنه با سالار ۹۹۱
- فتح آق قلعه به دست حسام السلطنه ۹۹۲
- فتح سبزوار و گرفتاری بیگلربیگی برادر سالار ۹۹۴
- مأمور شدن مشیرالدوله به بغداد ۹۹۵
- حکومت های جدید ۹۹۶
- قصه قره العین ۹۹۷
- وفیات ۹۹۸

- ۹۹۸ ذکر حکومت شاهزاده خاتلر میرزای احتشام‌الدوله در بروجرد و سیلاخور
 ۹۹۹ فتح قلعه ده گرد
 ۱۰۰۱ تحویل جسد مبارک شاهنشاه میرور از دارالخلافة طهران به دارالامان قم
 ۱۰۰۱ ذکر حکومت خان‌خانان به اصفهان
 ۱۰۰۲ مأمور شدن حاتم‌خان به نظم یزد و کرمان
 ۱۰۰۳ ذکر حکومت شاهزاده اردشیر میرزا در لرستان و خوزستان و بختیاری
 ۱۰۰۴ حکومت شاهزاده بهرام میرزا در فارس
 ۱۰۰۵ حکومت طهماسب میرزای مؤیدالدوله در کرمان
 ۱۰۰۵ ازدواج میرزاتقی‌خان امیرنظام با عزت‌الدوله خواهر ناصرالدین‌شاه
 ۱۰۰۶ شورش سربازان بر میرزاتقی‌خان و رفتن او به خانه اعتمادالدوله
 ۱۰۰۷ رفتن امیرنظام به خانه اعتمادالدوله
 شرح حال ملاحسین بشرویه و طغیان جماعت بایبه و مقاتلت ایشان در
 ۱۰۱۰ مازندران با گروه لشکریان
 ۱۰۱۲ آغاز فتنه ملاحسین بشرویه در خراسان
 ۱۰۱۴ رسیدن ملاحسین بشرویه به مازندران و فریفتن مردمان را از بهر عصیان و طغیان
 ۱۰۱۶ مقاتلت جماعت بایبه در بارفروش
 قلعه ساختن ملاحسین بشرویه به اتفاق حاجی محمدعلی بارفروش و
 ۱۰۱۸ جماعت بایبه در مزار شیخ طبرسی
 ۱۰۱۹ مأمور داشتن شاهنشاه ایران بزرگان مازندران را به دفع ملاحسین و جماعت بایبه
 ۱۰۲۰ هزیمت شدن لشکر مازندران و قتل آقاعبدالله به دست ملاحسین بشرویه
 سفر کردن شاهزاده مهدی قلی میرزا به مازندران به فرمان شاهنشاه ایران
 ۱۰۲۱ برای تسخیر قلعه شیخ طبرسی و قلع جماعت بابی
 ۱۰۲۲ شیخون ساختن ملاحسین بشرویه و هزیمت شدن مهدی‌قلی میرزا
 ۱۰۲۵ شیخون ساختن جماعت بایبه و شکسته شدن عباسقلی‌خان لاریجان
 ۱۰۲۶ قتل ملاحسین بشرویه در میان کارزار
 لشکر تاختن شاهزاده مهدی قلی میرزا از شهرسازی به قلعه شیخ طبرسی برای
 ۱۰۲۸ جنگ جماعت بایبه

- حصار دادن لشکریان جماعت بایه را در قلعه شیخ طبرسی ۱۰۲۸
- شیخون ساختن جماعت بایه و کشتن جعفرقلی خان و طهماسبقلی خان را ۱۰۳۰
- خشم گرفتن شاهنشاه ایران با بزرگان مازندران از بهر مسامحت ایشان در تسخیر قلعه و تدمیر بایه ۱۰۳۱
- یورش بردن لشکریان بر سر قلعه شیخ طبرسی ۱۰۳۲
- تنگی علف و آذوقه در میان مردم بابی ۱۰۳۳
- شیخون ساختن جماعت بایه و شکسته شدن ایشان ۱۰۳۴
- قتل جماعت بایه و خاتمه کار ایشان ۱۰۳۵
- رفتن حاجی میرزا آقاسی به عتبات عالیات ۱۰۳۷
- فتوای میرزا احمد مجتهد تبریزی ۱۰۳۷
- سفارت بغداد ۱۰۳۷

ذکر وقایع سال دوم جلوس شاهنشاه ایران ناصرالدین شاه قاجار مطابق

سنه ۱۲۶۵ هـ / ۱۸۴۹ م

- حکومت آذربایجان ۱۰۳۹
- مأمور شدن چراغعلی خان به مملکت خراسان برای استمالت حسن خان سالار و مراجعت او بی نیل مرام به دربار شهریار ۱۰۴۰
- سفر کردن حسام السلطنه از نیشابور به مشهد ۱۰۴۱
- فتح قلعه شاهان دژ به دست حسام السلطنه ۱۰۴۲
- فتح کلات ۱۰۴۴
- جنگ اول حسام السلطنه در کنار مشهد ۱۰۴۵
- رسیدن شاهزاده حسام السلطنه و محاصره نمودن شهر مشهد مقدس را و مقاتله او با سالار و مردم آن بلد ۱۰۴۶
- غلبه کردن مردم شهر بر سنگر سام خان ۱۰۴۷
- هزیمت یافتن سپاه سالار از لشکر جزار ۱۰۴۸
- تصرف سالار در خزائن موقوفه رضوی علیه الصلوة والسلام ۱۰۵۰
- مأمور داشتن کارداران دولت ایران جماعتی از سپاهان را به مدد حسام السلطنه برای فتح خراسان ۱۰۵۱

- ۱۰۵۴ شکستن سام‌خان ایلخانی ترکمانان را
- ۱۰۵۵ فتح قلعهٔ عسکریه به دست حسام‌السلطنه
- ۱۰۵۶ رسیدن محمدناصرخان قاجار به سرداری سپاه خراسان
- ذکر فتنهٔ جماعت بایبه در زنجان و طغیان ملا محمدعلی زنجان و خاتمت
- ۱۰۵۸ کار او
- ۱۰۶۰ آغاز فتنهٔ ملا محمدعلی زنجان و مقاتلت او با سپاه سلطانی
- ۱۰۶۱ یورش بردن اصحاب ملا محمدعلی بر سر امیراصلان خان
- ۱۰۶۲ یورش بردن لشکریان به سنگرهای اصحاب ملا محمدعلی
- ۱۰۶۳ رسیدن محمدناصرخان بیگلریگی با جماعتی از لشکریان از دارالخلافهٔ طهران
- ۱۰۶۵ رسیدن فرخ‌خان پسر یحیی خان به زنجان و قتل او به دست ملا محمدعلی
- مأمور شدن گروهی از سپاهیان به زنجان به فرمان شاهنشاه ایران برای دفع
- ۱۰۶۷ ملا محمدعلی و اصحاب او
- ۱۰۶۸ زخم یافتن ملا محمدعلی در میدان مبارزات و هلاک شدن او بدان جراحت
- ۱۰۷۰ ذکر فتنهٔ تبریز و غوغای عامه
- سفر کردن عزیزخان سردار کل عساکر منصوبه به فرمان شاهنشاه منصور به ایروان
- ۱۰۷۱ برای تهنیت ورود ولیعهد دولت روسیه
- قتل میرزا علی محمدباب در بلدهٔ تبریز به دست عوالتان دولت و فتوای
- ۱۰۷۳ علمای شریعت
- ۱۰۷۶ ذکر حکومت محمدحسن خان سردار ایروانی در یزد
- ۱۰۷۸ وفات حاجی میرزا آقاسی در عتبات عالیات
- ذکر حکومت غلامحسین خان سپهدار در اصفهان و فتنهٔ اشرار آن بلده
- ۱۰۷۸ و دفع ایشان
- ۱۰۸۱ مقاتلهٔ مردم سپهدار با اشرار اصفهان و قتل شیخعلی خان سرهنگ
- ۱۰۸۴ شفاعت آقا محمد مهدی مجتهد اشرار اصفهان را و خاتمهٔ کار ایشان
- ۱۰۸۶ گرفتاری میرزا عبدالحسین و قتل او
- سفر کردن شاهزاده خانلر میرزای احتشام الدوله به اراضی باجلان و بختیاری
- ۱۰۸۷ و دفع اشرار ایشان

- گرفتارى خسرو خان سرلک ۱۰۸۷
- دفع خان جان خان ۱۰۸۸
- دفع قبیله بسحاق ۱۰۸۸
- حکومت عباسقلی خان والی جوانشیر در مشکین و اردبیل ۱۰۸۹
- وقایع دیگر ۱۰۹۲
- واقعه بوشهر ۱۰۹۲
- تفویض منصب ولایتعهد به شاهزاده سلطان محمود میرزا ۱۰۹۴
- ذکر واردات احوال شاهنشاه ایران ناصرالدین شاه قاجار در سال ۱۲۶۶هـ / ۱۸۵۰م ۱۰۹۷
- ادامه وقایع خراسان ۱۰۹۷
- رساله حسین پاشا خان از جانب حسام السلطنه به نزدیک سالار ۱۰۹۸
- فتح قلعه مشهد مقدس به دست شاهزاده حسام السلطنه و گرفتاری سالار
و خاتمه کار او ۱۰۹۹
- کشتن رجب مروری خویشین را ۱۱۰۱
- بست نشستن سالار ۱۱۰۱
- ذکر حبس و بند حسن خان سالار و هلاکت او و قتل فرزند و برادر او
به دست عوانان دژخیم ۱۱۰۳
- ذکر فتنه آقا سید یحیی دارابی در نیریز و دعوت او مردم را به شریعت
میرزا علی محمد باب ۱۱۰۵
- ورود آقا سید یحیی در نیریز ۱۱۰۶
- شیبختون زدن آقا سید یحیی بر زین العابدین خان و قتل علی عسکر خان ۱۱۰۷
- مقاتله سید یحیی با لشکریان و خاتمه کار او ۱۱۰۹
- ذکر عصیان شیخ حسین خان در بندر ابوشهر و هزیمت او به لشکر نصره الدوله ۱۱۱۰
- ذکر حکومت شاهزاده اردشیر میرزا در لرستان و خوزستان و ظهور فتنه
میرزا قوام الدین و دفع او ۱۱۱۲
- مقاتله سهام الدوله با میرزا قوام الدین و مشایخ عرب ۱۱۱۳
- فتح قلعه گل و گلاب و خاتمه کار میرزا قوام الدین ۱۱۱۵
- سفر کردن احتشام الدوله به بعضی از بلدان عراق و نظم آن اراضی ۱۱۱۶

- ۱۱۱۷ سفر ناصرالدین شاه به قم
 ۱۱۱۷ حبس میرزااقوام الدین در طهران
 ۱۱۱۸ رسیدن سفیر خان خوارزم
 ۱۱۱۸ نظم بلوچستان به حکم مؤیداللوله
 ۱۱۱۹ وفات لتزی صاحب
 ۱۱۱۹ مأموریت سرخس
 ۱۱۱۹ احکام صادره
 ۱۱۱۹ سفارت شفیع خان به لندن
 ۱۱۱۹ بنیان قراول خانه در ایران
 ۱۱۲۱ ذکر وقایع حال شاهنشاه ایران ناصرالدین شاه در سال ۱۲۶۷هـ / ۱۸۵۱م
 ۱۱۲۱ عزیمت حسام السلطنه بر فتح سرخس
 ۱۱۲۴ مأمور شدن چراغعلی زنگنه به نیابت حکومت اصفهان
 ۱۱۲۶ سفارت رضاقلی خان اللهباشی به خوارزم
 ۱۱۳۰ بنیان سد گرگان به فرمان شاهنشاه ایران
 ۱۱۳۱ وزارت دول خارجه
 ۱۱۳۱ سرکوبی طغیان امام ویردی خان نیشابوری
 ۱۱۳۲ حراست قافله زایران
 لشکر فرستادن طهماسب میرزای مؤیداللوله به حکم اولیای دولت
 ۱۱۳۲ به نظم بلوچستان
 ۱۱۳۴ لشکر فرستادن فیروز میرزای نصرهاللوله به نظم اراضی لار
 ۱۱۳۵ تشکیل چاپارخانه
 سفر کردن شاهنشاه ایران در بعضی از بلاد عراق و شهر اصفهان و
 ۱۱۳۵ مراجعت به دارالخلافه طهران
 ذکر وفات یار محمدخان افغان در هرات و حکومت صیدمحمدخان به
 ۱۱۳۸ حکم کارداران ایران
 ۱۱۳۹ لشکر کشیدن کهنل خان والی قندهار بر سر هرات
 ۱۱۴۰ ساطع شدن نور از گنبد مطهر حضرت معصومه (س)

- وفات میرزاهمدی مجتهد ۱۱۴۰
- سفارت میرزاحمدحسین صدردیوانخانه به پطرزبورغ ۱۱۴۰
- ذکر عزل میرزاتقی خان امیرنظام از صدارت اعظم و احتجاج شاهنشاه
ایران در امر او ۱۱۴۶
- مشورت میرزاتقی خان در امر خود با میرزا آقاخان اعتمادالدوله ۱۱۴۸
- بار یافتن امیرکبیر خدمت شاهنشاه و مذاکرات آنان در زمینه صدارت ۱۱۵۱
- تبعید امیرکبیر به کاشان و سرانجام او ۱۱۵۳
- ذکر تفویض وزارت اعظم به میرزا آقاخان اعتمادالدوله و اصلاح او ممالک
محروسه را از امر داخل و خارج ۱۱۵۵
- ذکر تمهید قواعد و قوانین امور دول خارجی با وزرای مختار به صلاح و
صوابدید صدراعظم ۱۱۵۸
- ذکر مدرسه نظام دارالفنون ۱۱۷۰
- وقایع دیگر ۱۱۷۰
- تفویض حکومت لرستان و خوزستان به خاندان میرزای احتشامالدوله
و بنیان سدناصری ۱۱۷۱
- سفارت میرزا عباس خان به روسیه ۱۱۷۵
- ذکر واردات احوالات شاهنشاه ایران ناصرالدین شاه قاجار در ۱۲۶۸ هـ / ۱۸۵۲ م ۱۱۷۷
- حکومت امامقلی میرزا در کرمانشاهان ۱۱۷۹
- دفع کردن تیمور را که ادعای صاحب الامری داشت ۱۱۸۰
- ذکر طغیان جماعت بابیه و جسارت ایشان به مقصد شاهنشاه ایران
خلدالله ملکه و سلطانه ۱۱۸۰
- حمله آوردن سه تن از جماعت بابیه به قصد شاهنشاه ایران ۱۱۸۴
- جراحی یافتن بدن مبارک شاهنشاه ایران ۱۱۸۵
- گرفتاری سلیمان خان و جماعت بابیه ۱۱۸۷
- قتل جماعت بابیه به دست بزرگان درگاه و قوادسیاه ۱۱۸۹
- اختلال امور صید محمدخان ظهیرالدوله حاکم هرات و تاخت و تاراج
ترکمانان در اراضی خراسان ۱۱۹۲

- لشکر فرستان حسام السّلطنه برای تنبیه ترکمانان ۱۱۹۴
- وقایع دیگر ۱۱۹۷
- مأمور داشتن شاهنشاه ایران عباس میرزا را به توقف عتبات عالیات ۱۱۹۸
- دریافت خلعت ۱۱۹۹
- و فیات ۱۲۰۰
- کاخ اردشیر دراز دست ۱۲۰۰

ذکر واردات شاهنشاه ایران ناصرالدین شاه قاجار خُداالله ملکه در سال

- ۱۲۰۱ ۱۲۶۹ هـ / ۱۸۵۳ م
- تفویض نیابت صدارت به نظام الملک ۱۲۰۱
- لشکر کشیدن خان خوارزم به مرو و هزیمت کردن لشکر خراسان او را ۱۲۰۲
- تفویض ولایت دولت ایران به شاهزاده نامدار سلطان معین الدین میرزا
- حفظه الله تعالی ۱۲۰۴
- سفارت سلطانعلی خان از قندهار به دارالخلافه ۱۲۰۵
- سفر کردن سلطان سلاطین ایران به چمن سلطانیه و انجمن شدن سپاه سواره
- و پیاده در لشکرگاه سلطانی ۱۲۰۷
- صورت دستخط شاهنشاه ایران به وزرای دول خارجه ۱۲۰۹
- و فیات ۱۲۱۱
- زلزله شیراز ۱۲۱۲
- احتجاج جناب اشرف صدراعظم با وزرای دول خارجه در خصوص اراضین بیرق
- دولت ایران و روم در دارالملک دولتین ۱۲۱۲
- بازگشت میرزا حسین خان از سفارت پطرزبورغ ۱۲۱۶
- ملقب شدن میرزا صادق مستوفی به قایم مقام ۱۲۱۷
- مأمور شدن عزیزخان سردارکل به آذربایجان ۱۲۱۷
- تفویض حکومت مملکت فارس به طهماسب میرزای مؤیدالدوله و دفع
- جماعت بایبه نیریز به حکم او ۱۲۱۹
- دفع اشرار بلوچ ۱۲۲۰
- تفویض امارت نظام عساکر منصوره ایران به شاهزاده نامدار محمد قاسم میرزا

- ۱۲۲۱ حفظ الله تعالى
- ۱۲۲۲ وقایع دیگر
- ۱۲۲۳ حکومت تهران
- ۱۲۲۲ صورت قرارنامه هرات با شیل صاحب

ذکر واردات احوال شاهنشاه ایران ناصرالدین شاه قاجار خلدالله سلطانه در سال

- ۱۲۲۵ ۱۲۷۰هـ / ۱۸۵۴م
- ۱۲۲۶ قصه بندرعباس و فتح آن به سعی طهماسب میرزای مؤیدالدوله
- استیلا یافتن امام مسقط در بندرعباس و لشکر فرستادن کارداران دولت ایران
- ۱۲۳۰ دیگر باره به تسخیر آن بلده
- ۱۲۳۳ وقایع دیگر
- ۱۲۳۴ وفیات
- مأمور شدن شاهزاده فریدون میرزا فرمانفرما به حکومت مملکت خراسان و
- ۱۲۳۴ تفویض وزارت آن اراضی به وزیر نظام
- ۱۲۳۷ آمدن بزرگان سرخس نزد فرمانفرما
- ۲۱۳۸ فتح قلعه کلات به تدبیر وزیر نظام
- ۱۲۴۰ تخریب قلاع ترکمانان به حکم فرمانفرما
- ۱۲۴۱ آمدن ترکمانان بر سر قریه افریزه
- ۱۲۴۳ تفویض وزارت شاهزاده امیر نظام به میرزا علی خان
- ۱۲۴۳ باریابی شازردافر روسیه
- ۱۲۴۴ خلعت کردن شاهنشاه ایران دوست محمدخان و سایر حکام افغانستان را
- ۱۲۴۴ مراجعت سفیر عثمانی
- ۱۲۴۴ تغییر سفر

ذکر واردات احوال شاهنشاه ایران السلطان ناصرالدین شاه قاجار در سال

- ۱۲۴۵ ۱۲۷۱هـ / ۱۸۵۵م
- ۱۲۴۵ ذکر حدود خوارزم و فرمانگزاران آن مملکت
- ۱۲۴۷ لشکر کشیدن خان خوارزم به مرو و سرخس
- ۱۲۴۸ مأمور شدن حسن خان به جنگ خان خوارزم

۱۲۵۱	مقاتله خان خوارزم بالشکر خراسان و سرخس و قتل خان خوارزم
۱۲۵۴	آوردن سر خان خوارزم را به درگاه شاهنشاه ایران
۱۲۵۴	ادامه وقایع سرخس
۱۲۵۶	وقایع دیگر
۱۲۵۷	حکومت عباسقلی خان پسیان در شاهرود و بسطام و قتل او
۱۲۵۹	سفارت مسیوبوره در تهران
۱۲۵۹	صورت عهدنامه منعقد فیما بین دولت علیه ایران و دولت بهیه فرانسه
	مأمور شدن ایلچی کبیر عباسقلی خان سیف الملک به سفارت کبری نزد ایمپراطور
۱۲۶۳	روسیه در دارالسلطنه بطرزیورغ
۱۲۶۷	صورت تشریفات سیف الملک در ورود بطرزیورغ
۱۲۷۱	شرایط سفر رعایای ایران و روس به مملکت یکدیگر
۱۲۷۲	وقایع دیگر
	رسیدن مسترموره وزیر مختار دولت انگلیس به دارالخلافه طهران و فتنه انگیزی
۱۲۷۳	او در میان دولت ایران و انگلیس
۱۲۷۵	سفرای کهندل خان در دارالخلافه طهران
	ذکر مستولی شدن شاهزاده محمدیوسف به شهر هرات و قتل صید محمدخان
۱۲۷۶	ظهور الدوله به فرمان او
۱۲۷۹	وفیات
۱۲۷۹	ذکر حکومت سپهدار در کرمان
۱۲۸۰	عزل عیسی خان قاجار از حکومت گیلان
۱۲۸۲	ذکر حکومت جعفرقلی خان ایلخانی در استرآباد
۱۲۸۲	وقایع دیگر
۱۲۸۳	وفیات
۱۲۸۴	ذکر و بیان نسب افغانها
۱۲۸۸	آمدن امیر دوست محمدخان به قندهار
۱۲۹۳	پناهنده شدن فرزندان کهندل خان به دولت ایران
۱۲۹۵	استمداد کردن سر تیمپ عیسی خان از امیر دوست محمدخان

- ۱۲۹۷ کرج دادن امیر دوست محمدخان از قندهار به کابل
- ۱۲۹۹ گرفتاری قنبر علی خان در فراه به دست جلال الدین خان
- ذکر حکومت شاهزاده سلطان مراد میرزای حسام السلطنه در خراسان و مأمور شدن او به
- ۱۳۰۳ نظم افغانستان و تسخیر هرات. وقایع سال ۱۲۷۲-۱۲۷۳ هـ / ۱۸۵۵-۱۸۵۷ م
- ۱۳۰۶ محاصره غوریان و تسخیر آن قلعه به دست لشکریان
- ۱۳۰۷ رسیدن حسام السلطنه به کنار هرات
- ۱۳۰۹ گرفتاری شاهزاده محمدیوسف به دست عیسی خان
- ۱۳۱۰ رسیدن شاهزاده حسام السلطنه به کنار هرات و محصور داشتن مردم آن بلده را
- ۱۳۱۲ فرار کردن عباس خان هراتی از شهر و پناه آوردن به لشکرگاه
- ۱۳۱۴ تسخیر قلعه تجک به دست سپاهیان
- ۱۳۱۶ مأمور شدن آقا جان میر پنج به فتح اسفزار
- ۱۳۱۸ فرار کردن خوانین افغان از هرات و مقابله ایشان با قراولان سپاه
- خشم گرفتن شاهنشاه ایران بر حسام السلطنه و سران سپاه به جهت طول مدت
- ۱۳۱۹ محاصره هرات
- ۱۳۲۴ درآمدن سپاه ایران در باره و برج شهر هرات و مقاتله مردم شهر با ایشان
- ۱۳۲۶ فرار نمودن سربازان از برج و باره هرات به لشکرگاه
- ۱۳۲۷ پیمان دادن سپاه در فتح هرات
- انجمن شدن سران سپاه برای دانستن احکام شاهنشاه و اصفای کلمات
- ۱۳۲۹ جناب صدراعظم در فتح هرات
- ۱۳۳۱ سخت کوشی لشکریان در محاصره هرات
- غلبه سپاه منصور به قوت محاصره و یورش به شهر هرات و فتح آن بلده
- ۱۳۳۴ به دست ایشان
- ۱۳۳۶ آمدن سرتیپ عیسی خان از شهر هرات به خدمت حسام السلطنه
- ۱۳۳۷ درآمدن شاهزاده حسام السلطنه به شهر هرات
- انفاذ داشتن حسام السلطنه عریضه و دنانیر سکوک دارالضرب هرات را به
- ۱۳۳۸ درگاه شاهنشاه ایران
- ۱۳۴۰ تشریف کردن ملک الملوک عجم جناب اشرف صدراعظم را

.....	آویختن نشان تمثال امیرالمؤمنین علیه السلام را شاهنشاه ایران از گردن و بذل
۱۳۴۳	کردن دنانیری که از هرات به پیشکش آوردند
.....	نظم شهر هرات به دست شاهزاده حسام السلطنه و تخفیف منال دیوان
۱۳۴۶	از اهالی آن بلده
۱۳۴۷	گشته شدن عیسی خان
۱۳۴۷	تاختن ترکمانان به قصد غارت حدود خراسان و مقاتله لشکریان با ایشان
۱۳۴۹	خلعت فرمودن و عطیت کردن شاهنشاه ایران عساکر منصوره و اهالی هرات را
۱۳۵۲	مقاتله حسین خان سرتیپ با ترکمانان
۱۳۵۵	وقایع دیگر
.....	فرستادن امپراطور روس نشان و حمایل از برای ولیعهد دولت و امیر نظام
۱۳۵۶	و صدراعظم و نظام الملک و وزیر دول خارجه
۱۳۵۷	لقب امیر دیوان
۱۳۵۷	لقب لسان الملک
۱۳۵۸	لقب امین صره
۱۳۵۸	گرفتار شدن محمدشاه خان بلوچ
۱۳۵۸	وقایع دیگر
۱۳۵۹	مراجعت وزیر مختار فرانسه به پاریس
۱۳۶۰	ذکر مراجعت شارژدفر دولت انگلیس از دارالخلافه طهران به لندن
.....	شرح روزنامه دولت بلجیق و سبب رنجش مردم ایران از سفرای انگلیس که در ماه
۱۳۶۲	اکتبر در سنه ۱۸۵۶ م / ۱۲۷۳ هـ طبع کرده اند
۱۳۶۴	ذکر پناه آوردن و ملتجی شدن امام مسقط به دولت ایران
.....	ذکر تفویض حکومت بندرعباس به صید سعیدخان امام مسقط و قرارنامه
۱۳۶۶	او در امر حکومت
.....	ذکر شرحی که حاکم بندرعباس در تبعیت و چاکری خویش به
۱۳۶۹	دولت ایران سجل نموده
۱۳۷۲	ذکر مقاتله جعفرقلی خان ایلخانی با ترکمانان آخال
۱۳۷۶	صورت دستخط شهریار به جناب اشرف صدراعظم

- ۱۳۷۶ ذکر آغاز مقاتله و مجادله لشکر انگلیس در بندر بوشهر با سپاه ایران.
- ۱۳۷۸ رسیدن مکتوب سرداران انگلیس به میرزا حسنعلی خان دریاییگی
- ۱۳۸۰ مقاتله باقرخان تنگستانی با سپاه انگلیس
- در ذکر مسخر داشتن سپاه انگلیس قلعه بوشهر را و محبوس داشتن دریاییگی
- ۱۳۸۲ و چندتن دیگر را
- ۱۳۸۵ نامه‌ای که سرداران انگلیس نگاشته از دروازه بوشهر بیاویختند
- آگهی یافتن شاهزاده مؤیدالدوله از ورود لشکر انگلیس به بوشهر و سفر کردن
- ۱۳۸۷ شجاع‌الملک بدان جانب
- خبر یافتن کارداران دولت ایران از غلبه مردم انگلیس به بوشهر و مأمور نمودن
- ۱۳۸۸ لشکر فارس برای دفع ایشان
- شرح رقم جناب اشرف صدراعظم به مهر علی خان شجاع‌الملک برای دفع
- ۱۳۹۲ جماعت انگلیس از بوشهر
- ۱۳۹۳ آغاز مقاتله شجاع‌الملک با لشکر انگلیس
- ۱۳۹۷ هزیمت شدن لشکر انگلیس به قلعه بوشهر
- رسیدن لشکر ایران به برازجان و نه نیروک و معاهده سران سپاه در مقاتله با
- ۱۴۰۰ مردم انگلیس
- قراءت منشور پادشاه اسلام در مسجد دارالخلافه و اتفاق بزرگان ایران
- ۱۴۰۱ در جهاد با لشکر انگلیس
- ۱۴۰۲ شرح دستخط مبارک شاهنشاه ایران
- تعیین و تجهیز سپاهی که به حکم شاهنشاه عجم جناب اشرف صدراعظم به
- ۱۴۰۳ حدود ایران مأمور داشت
- شرح غرایض علمای ایران برای اجازت جهاد به دارالخلافه طهران
- ۱۴۰۷ ذکر بعضی از مخالفت و مناقشت سفرای انگلیس با دولت ایران
- ۱۴۰۸ ذکر ملامت بعضی از مردم دول اروپا به کارداران دولت انگلیس در مخاصمت
- ایشان با دولت ایران
- ۱۴۱۰ شرح روزنامه‌ای که در دارالملک دولت بلجیق به طبع رسیده
- ۱۴۱۱ شرح روزنامه‌ای که در دارالملک انگلیس به ملامت دولت خویش در

- مخاصمت با ایران رقم کرده‌اند ۱۴۱۳
- شرح روزنامه‌ای که دولت انگلیس به شکایت دولت فرانسه از مراوده با دولت
ایران رقم کرده‌اند ۱۴۱۴
- شرح روزنامه‌ای که دولت فرانسه در جواب شکایت دولت انگلیس نگار داده‌اند ۱۴۱۶
- شرح روزنامه‌ای که دولت فرانسه به شکایت دولت انگلیس رقم کرده‌اند ۱۴۱۷
- ذکر مقاتله شاهزاده خاتلر میرزای احتشام‌الدوله با سپاه انگلیس در
بندر محمره / خر مشهر ۱۴۱۹
- کوج دادن احتشام‌الدوله از کنار محمره و درآمدن سپاه انگلیس به جای او ۱۴۲۴
- مسافرت نجف‌میرزا به عتبات عالیات از طریق ایران ۱۴۲۷
- ذکر واردات احوال شاه‌شاه ایران السلطان ناصرالدین شاه در سال
۱۲۷۲هـ / ۱۸۵۶م ۱۴۲۹
- انتصابات، القاب و خلعت ۱۴۳۰
- ذکر سوء سلوک و فتنه‌انگیزی سفرای انگریز در ایران به خلاف عهدنامه به نحوی
که رعایای انگلیس از روی انصاف در جزیره بمبئی طبع کرده‌اند ۱۴۳۰
- فرستادن لوی‌ناپلیان امپراطور مملکت فرانسه رسول و نامه و نشان به
حضرت دارالخلافه طهران ۱۴۳۵
- انتصابات ۱۴۳۷
- ذکر سفارت فرخ‌خان امین‌الملک از دولت ایران به دارالسعادة اسلامبول
و دارالملک پاریس ۱۴۳۷
- وصول سفارت کبری به شهر اسلامبول ۱۴۴۰
- آغاز مکالمه امین‌الملک با سفیر کبیر انگلیس ۱۴۴۳
- رسیدن اخبار تکالیف شافه سفیر کبیر انگلیس به ایران و خشم گرفتن
ملک‌الملوک عجم ۱۴۴۵
- رسیدن سفیدکبیر ایران به دارالملک پاریس ۱۴۴۸
- صورت عهدنامه‌ای که بعد از مصالحه میان دولت ایران و انگلیس در
دارالملک پاریس تحریر شده ۱۴۵۰
- سفر کردن فرخ‌خان امین‌الملک از پاریس به دارالملک لندن ۱۴۵۵

- شرح حال حاجی سیف الدوله ۱۲۵۸
- ذکر واردات احوال شهریار تاجدار ناصرالدین شاه قاجار در
 ۱۲۷۳ هـ / ۱۸۵۷ م ۱۲۶۱
- آوردن نریمان خان عهدنامه منعقد میان دولت ایران و انگلیس را ۱۲۶۱
- مراجعت وزیر مختار انگلیس به ایران ۱۲۶۳
- رسیدن صاحب منصب ایمبراطور مملکت آستریه به تقیقل آستان شاهنشاه
 ایران در دارالخلافه طهران ۱۲۶۶
- رسیدن فرستاده جانشین مملکت قفقاز به حضرت شاهنشاه در دارالملک ایران ۱۲۶۷
- شرح مسافرت مسیوداودخان به تغلیس ۱۲۶۹
- بازگشت سمیر عثمانی ۱۲۶۹
- مقابله ترکمانان سرخس با سپاه ایران ۱۲۷۰
- بذل شاهنشاه ایران از وجه غازیان بوشهر ۱۲۷۱
- حکومت آذربایجان ۱۲۷۲
- القاب و انتصابات ۱۲۷۲
- وفات والده شاهنشاه غازی محمدشاه ۱۲۷۳
- قتل شاهزاده محمد یوسف افغان به دست پسرهای یار محمدخان ظهیرالدوله ۱۲۷۳
- عزل عزیزخان مکرری که سرداری کل عساکر منصوره داشت ۱۲۷۵
- شرح دستخط مبارک ملک الملوک عجم که به جناب اشرف صدراعظم رقم فرموده ۱۲۷۷
- تشریف یافتن نظام الملک و تفویض منصب وزارت لشکر به میرزا داودخان ۱۲۷۸
- وقایع دیگر ۱۲۷۸
- تشریف تمثال همیون در وجه وزیر نظام ۱۲۷۹
- خلعت آقامیرزاهاشم ۱۲۷۹
- شفا یافتن نابینا در تحت قبه سیدالشهدا ۱۲۸۰
- فوت خسروخان گرجی ۱۲۸۰
- خلعت علیقلی خان میربنج ۱۲۸۰
- مقاتله بعضی از لشکریان با ترکمانان و رسیدن شاهزاده حسام السلطنه
 به مشهد مقدس ۱۲۸۱

۱۴۸۳	مراجعت فرخ خان امین‌الملک از دارالملک لندن به دارالسلطنه پاریس
۱۴۸۵	صورت عهدنامه دولت ایران با دولت جمهوری ینگه دنیای شمالی
۱۴۸۹	مأموریت ادیب الممالک به آذربایجان
	تفویض ولایتعهد دولت ایران از قبل ملک‌الملوک عجم السلطان ناصرالدین شاه به
۱۴۹۱	شاهزاده والا مقام امیر محمد قاسم خان امیر نظام
	تقریر منشوری که میرزا سعیدخان وزیر دول خارجه در تفویض منصب ولایتعهد
۱۴۹۸	به شاهزاده امیر محمد قاسم خان امیر نظام تحریر نمود
	دستخط مبارک که با کلک و بنان خویش، شاهنشاه ایران در عنوان فرمان ولایتعهد
۱۵۰۲	شاهزاده امیر محمد قاسم خان امیر نظام مرقوم فرمود
	تقریر مثال وزارت شاهزاده آزاده امیر محمد قاسم خان امیر نظام وزیر
۱۵۰۲	دول خارجه محرر داشت
	تقریر دستخط مبارک شاهنشاه ایران در تفویض وزارت شاهزاده بی‌همال
۱۵۰۵	امیر محمد قاسم خان امیر نظام به میرزا کاظم خان نظام‌الملک
	تشیب خاتمه جزو اول تاریخ قاصریه از جلد سیم تاریخ قاجاریه از مجلدات
۱۵۰۹	کتب ناسخ التواریخ
۱۵۱۱	ذکر ابنیه‌ای که به حکم شاهنشاه عجم در دارالملک ایران بنیان شده
۱۵۱۵	خلاصه وقفنامه‌ای که به فرمان شاهنشاه منصور منشور شد
۱۵۱۶	ذکر ابنیه‌ای که جناب اشرف صدراعظم در ممالک ایران بنیان فرموده
۱۵۱۸	ذکر اسامی اولاد امجاد شاهنشاه با عدل و داد حفظهم‌الله تعالی
۱۵۱۹	دختران ناصرالدین شاه
۱۵۲۰	ذکر معدودی از اشعار آبدار که از نتایج طبع شهریار تاجدار است
۱۵۲۳	در خاتمه کتاب تاریخ جلد اول از مجلدات تواریخ قاصریه مرقوم می‌گردد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دیباچه

أَلْعَنَدُ لِسَهُ ذِي الْمَنِّ وَالطُّسُولِ وَلَا إِلَا بِهِ الْقُوَّةُ وَالْعَوَّلُ أَوَّلُ الَّذِي لَا يُعْرِفُ نَهَائِيَّتَهُ
وَالْآخِرُ لَا يُوصَفُ بِذَاتِيَّتِهِ وَالظَّاهِرُ مِنْ سَتَرَاتِ غَيْبِيَّتِهِ وَالْبَاطِنُ فِي ظُهُورَاتِ عَظَمَتِهِ تَقَرَّدُ بِقُدْرَتِهِ
مِنْ مَخْلُوقَاتِهِ وَتَوْحَّدَ بِحِكْمَتِهِ مِنْ مُبْدَعَاتِهِ وَالصَّلَوةُ عَلَى مِصْبَاحِ الظُّلَمِ وَمِفْتَاحِ الْحَكَمِ سَنَدُ
الْخَافِقِينَ سَيِّدِ الثَّقَلَيْنِ مُحَمَّدٍ (ص) خَيْرَةُ الْمُصْطَفِينَ وَ عَلَى وَصِيَّتِهِ وَ أَمِينِهِ وَ قَاضِي دِينِهِ وَ حَامِي
دِينِهِ شَمْسِ الْقِيَاهِ بِحَرِّ التَّوَاهِبِ أَسَدِ اللَّهِ الْغَالِبِ عَلَى بَنِ آبِيطَالِبٍ وَ عَلَى الْأَئِمَّةِ مِنْ وَلَدِهِ
الَّذِينَ هُمْ حَجَجَ اللَّهُ وَ كَلِمَاتِهِ الثَّالِثَاتِ وَ غَايَةِ خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَ خِلَاصَةِ الْأَنْسُطَقَسَاتِ عَلَيْهِمُ
آلَافُ الصَّلَوَاتِ وَالتَّعِيَّاتِ

و بعد چنین می نگارد بنده حضرت یزدانی و چاکر درگاه سلطانی، محمدتقی سپهر
مستوفی لسان الملک که چون در سیر سلاطین قاجاریه کتاب اول و ثانی، به نهایت شد،
کتاب سیم را^۱ به زینت سیر و مفاخر خبر، فخر السلاطین و فخر الخواقین، ضرغام کلام
سلطنت، صمصام نیام میمنت، طلیعه باج و بخت، و دیعة تاج و تخت، نمودار دیدار ماه و
خورشید، یادگار فریدون و جمشید، هو غیث الکرم و لیث الاجم، ملک الملوک عجم
السلطان ناصرالدین شاه قاجار لازالت رایات دولته مرفوعة و آیات نصرتیه مطبوعة نگار
می دهد و تواریخ سلف را بدین شرف تواریخ می نهد.

همانا ملک ناصر و شاهنشاه منصور ناصرالدین شاه، ملک عجم را قوام مملکت و رکن

۱. مؤلف در ابتدای این جلد به صورت یادداشت چنین نوشته است. جلد سوم قاجاریه تاریخ دولت
شاهنشاه ایران خداوند تاج و تخت کیان السلطان ناصرالدین شاه پادشاه از اکاذیب منشیانه بری است. چه
من بنده نگارنده را بسیار وقت حاضر فرموده و فرمان کرده اند که از وقایع احوال آنچه دیده و دانسته حرفی
به زیاده و نقصان مکن. فتح را فتح و شکست را شکست بنویس و همچنین هر حدیث که در موارد ملک و
مداخل مملکت تقریر یافت بی فضول تحریف و تصریف تحریر دار. پس اگر در مطالعه این قصص و
روایات، حدوث قصه ای یا نزول حادثه ای را برخلاف عقیدت قائلی بینند، خداوندان خرد را بر من بنده
خرده نگیرند، چه این اختلاف از خلاف روات است و سخت صعب است که از لشکرگامی جماعتی
بازآیند و قصه آن جنگ را بی اختلاف کلمه بازگویند. والله اعلم به حقایق الامور.

اشد، و محمدشاه را ولیعهد دولت و فرزند ارشد است و نام پدران این شاهنشاه منصور که هفت تن سلاطین میروراند از این پیش برنگار کرد و اجتناب از اطناب را در این جا به تکرار نپرداخت. [483]

مع‌القصه این شاهنشاه منصور که چشم بد از دولتش دور باد، در سال ۱۲۴۷ هـ. ۱۸۳۱ م. موافق افق دارالسلطنه تبریز، چون چهار ساعت و ربع ساعت از غروب آفتاب سپری شد در شب یکشنبه ششم شهر صفر المظفر متولد گشت و مادر او مهدعلیا و ستر کبری، دخترزاده فتحعلی شاه و فرزند امیر محمد قاسم خان بن سلیمان خان قوانلوی قاجار است که بسیار وقت در کتاب تاریخ قاجاریه نام ایشان مسطور افتاد. پس شاهنشاه منصور از سوی پدر و جانب مادر نسب با فتحعلی شاه رساند و کمتر از پادشاهان رانسی بدین فخامت و شرافت افتاده و این شگفت قصه‌ای است که از این پیش نیز بدان اشارت شد.

همانا روزی شاه شهید آقامحمدشاه با فتحعلی شاه فرمود که:

سالها در میان قبایل قاجار قوانلو و دولو کار به معادات و مخاصمت می‌رفت، من چنان^۱ این خصومت را از میانه برانداختم و جماعت دولو را با دولت خود شریک و سهیم ساختم و از بهر اینکه^۲ این مخالفت و پیوستگی را محکم کنم، دختر فتحعلی خان دولو را با تو نکاح بستم. هم‌اکنون عباس میرزا را که از دختر وی به ولایت عهد خویش اختیار کن [۴۸۳] و دل‌بستگی دولو را با خود استوار فرمای و چون بعد از من تاج و تخت خاص تو گردد و عباس میرزا به حد رشد و بلوغ رسد، دختر میرزا محمدخان دولو را که اینک بیگلربیگی دارالملک طهران و گیرنده خراج ایران است از بهر او نکاح کن و پسری که از این هر دو بادید آید، محمدشاه بخوان تا به نام من باشد و او ولیعهد ثانی دولت تو است، و چون محمدشاه به سن رشد و بلوغ رسد، همچنان تو زنده خواهی بود و سلطنت در خاندان قوانلو قوامی عظیم خواهد داشت. این هنگام دختری از خویشان یا پسر سلیمان خان تزویج ده و دختری که از وی آید از بهر او عقد کن تا چون فرزند او به تخت سلطنت جای کند از دو سوی نسب به قوانلو رساند.

۲. ایضاً: آنکه

۱. نسخ ۱۳۰۴ و ۱۳۱۵: بنیان

چون سخن بدین جا رسید، آقامحمدشاه را سرور و طربی عجب روی نمود و از جای خورش به پای خاست و از شدت وجد و سماع بهر طرف متمایل همی گشت و چند کثرت فرمود «همه‌اش قوانلو است، همه‌اش قوانلو است» و بسیار افتاده است که پادشاهان به الهام دولت، این‌گونه سخن کرده‌اند.

اکنون بر سر سخن رویم. چون شاهنشاه منصور متولد شد پدر او محمد شاه و جد او نایب‌السلطنه عباس شاه و پدر نایب‌السلطنه فتحعلی شاه هر سه تن زنده بودند، وصیت آقامحمدشاه را نیز به یاد داشتند و بدین مولود به نظر عظمت می‌نگریستند و فتح اقالیم عظیمه و ممالک بزرگ از جبین او مطالعه می‌کردند و در تربیت او روز می‌گذاشتند تا ۳ سال و ۴ ماه و ۱۴ روز از روزگار او برآمد و روزگار فتحعلی شاه به پایان رفت و شاهنشاه غازی محمدشاه به دارالخلافت طهران شتافت و تاج و تخت سلطانی بیافت، چنانکه از این پیش به شرح رفت.

بالجمله محمدشاه چون صاحب تاج و گاه شد و تعیین ولیعهد دولت واجب افتاد، برادران شاهنشاه غازی خاصه برادران اعیانی در خاطر داشتند که بدین محل رفیع و مقام منیع ارتقاء جویند و با یکدیگر همی گفتند که طفل ۳ ساله که هنوز در خور مهد است لایق نیست که در دول خارجه به ولایتعهد نامبردار شود. مادر محمدشاه که دختر میرزا محمد خان دولوی قاجار است نیز فرزندان خود را از نبیره [ای] که هنوز کودکی بود دوست‌تر می‌داشت و این مقام را از بهر قهرمان میرزا و بهمن میرزا خواستار بود و خالوهای محمدشاه مانند محمدباقرخان بیگلربیگی دارالخلافت و الله‌یارخان - آصف‌الدوله و نورمحمدخان سردار و دیگر برادران و فرزندان ایشان به تمامت، ولایتعهد شاهنشاه منصور را (۴۸۴) رضا نمی‌دادند و این منصب را از بهر خواهرزادگان خود قهرمان میرزا و بهمن میرزا می‌جستند که عرق سلطنت از خاندان دولو مقطوع نشود و یکباره کار بر قوانلو فرود نیاید.

میرزا ابوالقاسم قائم مقام چون این بدانست و لغزش آصف‌الدوله را نیز در هر کار واجب می‌شمرد، در تقدیم این امر تصمیم عزم داد و شاهنشاه غازی را تحریض همی کرد تا منشور ولایتعهد به نام السلطان ناصرالدین شاه رقم شد و وزرای دول خارجه از قصه آگاه گشتند. پس آن منشور را انفاذ آذربایجان نمودند تا به حضرت ولیعهد بپارند. برادر کهنتر شاهنشاه غازی، فریدون میرزا که این هنگام نایب‌الایاله آذربایجان بود چون آن منشور را ملحوظ داشت گفت «این منصب برای من انطباق بود و اکنون که به

نام ناصرالدین شاه برآمد، هم ما را کراهی نیست». بالجمله بفرمود تا بساطی شاهانه گسترده کردند. سران سپاه و بزرگان درگاه انجمن شدند و منشور پادشاه را اصفا نمودند و حضرت ولیعهد را درود و تحیت فرستادند.

مع القصة این شاهنشاه منصور از هنگام مهد، ولایتعهد یافت و هم در آن خردسالی^۱ حشمت پادشاهی داشت، چنانکه در سلاطین قاجاریه هیچیک از ولیعهدان دولت را آن مکان و منزلت نبود؛ زیرا که ولیعهد دولت فتحعلی شاه، نایب السلطنه عباس میرزا بود و در روزگار پدر با حشمت اسکندر و عزم افراسیاب شناخته هر کشور بود و سالهای فراوان از آذربایجان و خراسان طلیعه هیبت او به مشرق و مغرب می رفت، با این همه برادران او محمدعلی میرزا فرمانگزار عراقین عرب و عجم و محمدولی میرزا حکمران خراسان و محمدقلی میرزا ملک آرای مازندران و حسینعلی میرزای فرمانفرمای فارس و شجاع السلطنه [۱۴۸۴] حسینعلی میرزا حاکم طهران و دیگر بلدان و امصار چون به نزدیک او می رفتند برادرانه سلام می دادند.

نایب السلطنه حشمت ایشان را بر پای می خامت^۲ و ایشان را جلوس می فرمود. و همچنان محمدشاه غازی آن هنگام که ولیعهد دولت بود در مجالس و محافل از اعمام خود فروتر می نشست و ایشان را توقیر پدوانه می نهاد. اما ناصرالدین شاه که خدایش خیر ناصر و معین باد از گاهی که ولایتعهد یافت؛ بلکه از آنگاه که زینت مهد گشت، هیچیک از شاهزادگان و صنادید ایران را در حضرت او رخصت جلوس نبود. او را تحیت پادشاهان کردند و به حشمت پادشاهی در او نگریستند و حضرتش روز تا روز بالیده همی شد تا در سال ۱۲۵۳ هـ / ۱۸۲۷ که ایمپراطور ممالک روسیه سفر ارمنستان کرد و محمدشاه غازی آهنگ هرات می داشت، حضرت ولیعهد بجای پدر طریق ایروان سپرد و ایمپراطور روسیه را دیدار کرد.

و چون ۱۲۶۱/۱۸۴۵ م. از هجرت پیغمبر قرشی سپری شد به فرمان محمدشاه غازی، ولیعهد خورشید مهد دولت ایران را که این هنگام ۱۴ ساله بود، مجلس عیش و عرس بگسترده و دختر شاهزاده احمدعلی میرزا را از بهر او نکاح کردند. در این وقت کار رزم و بزم نیکو آموخته داشت، در ایوان خورشیدی زرافشان و در میدان جمشیدی سرافشان بود. در پشت اسب تازی شیرنستان و پوردستان را به بازی گرفتی و در بذل بدره و صره قصه قان و حدیث حاتم را به سخره شمردی. و هم به فرمان محمدشاه

۲. متن: می خواست

۱. در کلیه نسخ: خوردسالی است.

غازی^۱ در سال ۱۲۶۳ هـ. / ۱۲۴۷ م. سفر آذربایجان فرمود و کار آن مملکت و حدود و ثغور آن اراضی را به نظام کرد و شرح این وقایع به تمامت در ذیل تاریخ محمدشاه مرقوم افتاد.

مع‌القصه حضرت ولیمهد در مملکت آذربایجان نافذ [485] فرمان بود تا در سال ۱۲۶۴ هـ. / ۱۸۴۸ م. چنانکه مذکور شد، شاهنشاه غازی محمدشاه در شب ششم شوال از این سرای پرملال به جنان جاویدان شتافت و دولت بی‌زوال یافت و سلطنت این جهان را به فرزند خویش ودیعت کرد.

www.ketab.ir

[اوضاع ایران از مرگ محمدشاه تا جلوس ناصرالدین شاه]

اختلاف کلمه امرای ایران در دارالخلافه طهران
و تدبیر فرمودن مهدعلیا و سترکبری در آن داهیه دهیا

چون شاهنشاه غازی محمدشاه قاجار در قصر محمدیه رخت به دارالقرار برد، ملازمان حضرت هم در آن شب عریضه [ای] نگار کرده به نزدیک مهدعلیا و سترکبری والدۀ شاهنشاه منصور، السلطان ناصرالدین شاه انفاذ داشتند. خدمتش نخستین قصۀ این غایله را با فرزند خویش مکتوب کرده، به دست مسرعی سبک سیر روانۀ آذربایجان داشت و خود چون سیدۀ صبح سر بر زده در هودجی زرین جای کرده از قصر نیاوران به قصر محمدیه کوچ داد و چون در اطراف قصر محمدیه و حومۀ شهر سواران مافی و شاهیسون به نهب و غارت مجتازان و متردّین کمر اسوار داشتند، جماعتی را به دفع ایشان برگماشت.

آن‌گاه چون اختلاف کلمه و تشتت آرای بزرگان ایران و چاکران سلطان را نیک می‌دانست و همچنان از شورش مردم کرمان و فتنۀ خراسان آگهی داشت بر سلطنت فرزند هراسان بود، پس به تدبیری که هیچ وزیر کار آگاه تصویر آن نتواند کرد و حکمتی که هیچ عاقل دانا به وصول آن توانا نتواند بود، به حفظ حوزه مملکت و تقویم قوایم سلطنت پرداخت. اگرچه برادرانش مانند سلیمان خان خان‌خانان و عیسی خان ایشیک - آقاسی باشی حاضر حضرت بودند و در تقدیم خدمت شاهنشاه ایران در بذل سر و جان افسوس نداشتند؛ لیکن مهدعلیا بیمناک بود که مبادا با بعضی از امرای دربار طریق مراقبت و موافقت سپارند و جانب برخی را فروگذارند، همی خواست تا چاکران دربار که سالها در حضرت شهریار کمر خدمت بسته و به مقامی رفیع و مکاتبی منبع پیوسته‌اند به سلامت مانند و یکدیگر را آسیب نتوانند.

لاجرم اختیار کسی واجب افتاد که با حصافت عقل و اصابت رأی خیرخواه پادشاه و

نیک‌اندیش رعیت و سپاه باشد [۴۸۵] تا اگر به دست او از میان سرای و پس‌پرده فرمانی رود، هوای دل خویش نخواهد و بر آن حکم نیفزاید و نکاهد. از میان ملکزادگان شاهزاده علیقلی میرزا [اعتضادالسلطنه] که زینت فضل و ادب را با شرافت حسب و نسب توأم داشت به وزارت خویش اختیار کرد و به صلاح و صوابدید او تمامت بزرگان درگاه را که همگان خواجه تاشان و دوتن از ایشان نیکخوی و یک راه نبودند چنان با هم بداشت که هیچ خاطری را خطری نیفتاد و هیچ جاشی را خراشی نرسید و این چنان خطبی خطیر بود که پادشاهی با سپاهی تدبیر آن توانست کرد چنانکه به شرح می‌رود.

مواضعه امرا در عزل

حاجی میرزا آقاسی

همانا چون شاهنشاه عازی به سرای جاوید تحویل داد، حاجی میرزا آقاسی چنانکه مرقوم شد بر خویشتن هراسناک گشت، نه در سكرات موت بر بالین شاهنشاه فراز آمد و نه بعد از فوت برجسد پاکش نمازگذاشت، بزرگان درگاه که روزگاری دراز از خشونت طبع او در تعب بودند، چون از وی این هول و هرب دیدند دل قوی کردند و در مخالفت او عقد مؤالفت بستند. و هم در آن شب میرزا یوسف مستوفی‌الممالک و حسنعلی‌خان آجودان‌باشی، دالغورکی وزیرمختار دولت روس و فریت صاحب شارژدافر دولت انگلیس را دیدار کردند و گفتند تمامت [486] قواد سپاه و بزرگان درگاه از وزارت و امارت حاجی میرزا آقاسی قرین زحمت و ضجرت‌اند و در عزل و عزلت او هم‌دست و هم‌داستان شده‌اند. اگر از این پس در کار دولت مداخلت کند، بعید نیست که کار به مقاتلت انجامد، صواب آن است که شما او را بی‌اگاهانید تا خود کناری گیرد و از این کار کناره جوید. وزرای مختار در پاسخ گفتند:

شما نتوانید او را از امارت خویش دفع دهید و از مسند و وزارت خلع

کنید؛ زیرا که شما او را این حکومت نداده‌اید و بدین منصب طلب

نفرموده‌اید، او را پادشاهی این مکان داده و پادشاهی تواند اهانت کرد.

ایشان را این سخنان ناگوار افتاد و مراجعت کرده دوستان خود را دیدار کردند و مواضعه از نو استوار نمودند. و این وقت میرزا یوسف مستوفی‌الممالک و میرزا نصرالله - صدرالممالک و عباسقلی‌خان جوانشیر و میرزا محمدخان کشیکچی‌باشی و